

УДК 94 (327.8 (560) + 327.5 (477 : 470)) «2014/2021»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.1.428>

*Andriy Hrubinko**

THE RUSSIAN FACTOR IN TURKEY'S FOREIGN POLICY TOWARDS UKRAINE IN THE FIRST STAGE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (2014-2021)

Abstract: The article analyses Russia's historical influence on the foreign policy of the Republic of Turkey and Ukrainian-Turkish relations during 2014-2021. This period marks the first stage of the Russian Federation's recent military intervention in Ukraine, which has led to significant changes in the system of international relations, economy and security at the regional and global levels. The article takes into account the experience of communication between Ukraine and Turkey as regional centres of influence, as well as the interaction between Turkey and Russia in the region.

It is noted that at the beginning of the 21st century, Russia and Turkey, historically two competing powers in the Black Sea region, began to seek new forms of interaction and cooperation based on energy interests in supplying Russian gas and oil to Europe and the Middle East through Turkish territory. This was facilitated by changes in Turkey's foreign policy in the second half of the 2010s, which consisted of a gradual distancing from the West and an attempt to achieve strategic autonomy while remaining a member of NATO. These efforts led to Turkey's energy dependence on Russian energy sources and, accordingly, to a more pro-Russian policy on the part of the Turkish leadership. The historically complex relations in the Turkey-Russia-Ukraine triangle became particularly acute in 2014 after Russia's annexation of Crimea.

Turkey's foreign policy of balancing has posed both threats and opportunities for Ukrainian-Turkish relations. Through its active energy cooperation with Russia during the first phase of the modern Russian-Ukrainian war, Turkey actually contributed to the further strengthening of Putin's regime and the economic foundation of its military potential, which was later fully exploited in the full-scale war against Ukraine. At the same time, Turkey's foreign policy balancing act between the West and the East made it possible to initiate and develop Ukrainian-Turkish military-technical cooperation and humanitarian contacts, expand economic cooperation, and use Ankara's official capacity as a mediator between the parties to the conflict in Ukraine and a platform for peace talks.

Keywords: Turkey, international relations, foreign policy, Ukrainian-Turkish relations, Russian-Turkish relations, strategic partnership, Russian-Ukrainian war, annexation of Crimea, Black Sea region, trade and economic relations, energy security

* *Hrubinko Andrii* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory of Law and Constitutionalism, Director of the Centre for Strategic Analysis and International Studies in West Ukrainian National University (Ternopil, Ukraine); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4856-5831>;
e-mail: a.hrubinko@wunu.edu.ua

Андрій Грубінко*

РОСІЙСЬКИЙ ФАКТОР У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТУРЕЧЧИНИ ЩОДО УКРАЇНИ НА ПЕРШОМУ ЕТАПІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2021 РР.)

Анотація: У статті проаналізовано історичний вплив Росії на зовнішню політику Турецької Республіки та українсько-турецьких стосунків упродовж 2014–2021 рр. – першого етапу новітньої військової інтервенції Росії в Україні, що спричинила до вагомих змін у системі міжнародних відносин, економіки та безпеки на регіональному і глобальному рівнях. Враховано історичний досвід комунікації України та Туреччини як регіональних центрів впливу, а також взаємодії Туреччини та Росії у регіоні.

Зазначено, що на початку 21 ст. Росія та Туреччина, як історично дві конкурентні сили в Чорноморському регіоні, почали шукати нові форми взаємодії та кооперації, в основі якої лежать енергетичні інтереси постачання російського газу і нафти до Європи та на Близький Схід через територію Туреччини. Цьому сприяли зміни зовнішньої політики Туреччини у другій половині 2010-х рр., яка полягала у поступовому дистанціюванні від Заходу та спробі досягнути стратегічної автономії, при цьому залишаючись членом НАТО. Ці пошуки призвели до формування енергетичної залежності Туреччини від російських енергоносіїв і відповідно більш проросійської політики турецького керівництва.

Історично складні взаємини у трикутнику Туреччина – Росія – Україна особливо загострилися у 2014 р. після російської анексії Криму. Встановлено, що турецька політика зовнішньополітичного балансування спричиняла як певні загрози, так і можливості для українсько-турецьких відносин. Туреччина своєю активною торговельно-економічною й енергетичною співпрацею з Росією в умовах першого етапу сучасної російсько-української війни фактично сприяла подальшому зміцненню російського путінського режиму та економічного підґрунтя його військового потенціалу, який згодом сповна був використаний в умовах повномасштабної війни проти України. Водночас балансування турецької зовнішньої політики між Заходом і Сходом дало можливість започаткувати та розвивати українсько-турецьку військово-технічну кооперацію, гуманітарні контакти, розширити економічну співпрацю, а також використовувати можливості офіційної Анкари як посередника між сторонами конфлікту в Україні та майданчика для мирних переговорів.

Ключові слова: Туреччина, міжнародні відносини, зовнішня політика, українсько-турецькі зв'язки, російсько-турецькі відносини, стратегічне партнерство, російсько-українська війна, анексія Криму, Чорноморський регіон, торговельно-економічні зв'язки, енергетична безпека

* Грубінко Андрій Васильович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму, директор Центру стратегічної аналітики та міжнародних студій Західноукраїнського національного університету (Тернопіль, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4856-5831>;
e-mail: a.hrubinko@wunu.edu.ua

Постановка проблеми. Відносини України та Туреччини мають довгу історію двосторонніх зв'язків і контактів між народами, яка наповнена як фактами війни проти спільних ворогів, взаємовигідної торгівлі, так і конкуренцією двох супротивників у боротьбі за регіональне домінування. Кілька століть тісного співіснування в басейні Чорного моря, регулярні політичні контакти, приклади військової взаємодії, міжкультурні комунікації створили підґрунтя для розвитку співробітництва між Україною і Туреччиною на міждержавному рівні у новітній історичний період та на сучасному етапі.

Водночас широкі перспективи взаємин між двома ключовими суб'єктами міжнародної політики у Чорноморському регіоні тривалий час були та продовжують залишатися заручниками відчутної присутності російського фактора – як у часи перебування більшої території України в складі Російської імперії, так і сьогодні, в умовах російсько-української війни. Збереження численних механізмів впливу Російської Федерації в регіоні у пострадянський період, які стали особливо помітними у зв'язку з відродженням імперського впливу Москви після утвердження при владі режиму Володимира Путіна з одного боку, та спільність позицій керівництва України і Туреччини щодо пріоритетності курсу обох країн на європейську та євроатлантичну інтеграцію, з іншого, визначили специфіку українсько-турецької міждержавної взаємодії, що стало особливо помітно у ході російської військової агресії проти України.

Зазначені обставини зумовили актуальність дослідження історичного досвіду впливу російського чинника (насамперед особливостей турецько-російських відносин) на міждержавні зв'язки України і Турецької Республіки у першій чверті 21 ст., а конкретно – на першому етапі новітньої російсько-української війни, що тривав у 2014–2021 рр.

Мета статті – дослідити особливості впливу російського чинника на відносини України та Турецької Республіки упродовж 2014–2021 рр.

Огляд літератури. Проблематика впливу Росії на зовнішню політику Туреччини та російсько-турецькі відносини отримала незначне висвітлення в українській історіографії. Серед наявних публікацій відзначимо публікацію О. Івасечка та Д. Хівренка¹, в якій на доктринальному рівні проаналізовано теоретичні та прикладні аспекти зовнішньої політики Туреччини у Чорноморському регіоні від початку російсько-української війни 2014 р. Системно проаналізовано особливості розвитку російсько-турецьких відносин. Чи не вперше в українській історіографії критично проаналізовано зовнішньополітичну практику офіційної Анкари як приклад «дипломатії посередництва». Відзначено позитивні та негативні результати такої політики турецьких партнерів України. Водночас авторам не в повній мірі вдалося охопити своїм аналізом період 2014–2021 рр., надавши перевагу більш представленому в історіографії періоду широкомасштабного вторгнення.

Водночас дослідники більше уваги приділяють ракурсу впливу російсько-турецьких відносин в умовах війни в Україні на українсько-турецькі взаємини. Таке твердження особливо актуальне щодо періоду 2014–2021 рр. – першого етапу російської військової агресії проти України, упродовж якого формувалися основи міждержавних відносин у трикутнику Україна – Туреччина – Росія в умовах нових безпекових реалій у

¹ Івасечко О., Хівренко Д. Особливості зовнішньої політики Турецької Республіки в контексті російсько-української війни. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 47. С. 222–232. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.28>

Чорноморському регіоні. У роботі Ю. Кисельова та С. Сонько висвітлено геополітичні аспекти відносин України і Туреччини у контексті розвитку їх стратегічного партнерства². Дослідниця історії українсько-турецьких взаємин Є. Габер запропонувала оригінальний погляд на відносини двох держав на початку 21 ст. в історичній ретроспективі та з огляду на сучасні проблеми наростання конфліктності в регіоні Чорного моря³. О. Буравський запропонував одну з найновіших наукових публікацій із вказаної проблематики, де розглядає становлення українсько-турецьких взаємин крайнього десятиліття з проєкції проблематики великої війни в Україні⁴. Водночас усі вказані публікації містять переважно побіжний огляд впливу російського чинника на українсько-турецьку взаємодію, розглядаючи дещо відірвано від взаємного контексту проблеми українсько-турецьких і російсько-турецьких відносин.

Зарубіжна історіографія представлена, насамперед, турецькими дослідниками. Головна відмінність їх досліджень від праць українських вчених полягає у наявності системного розгляду зовнішньої політики Туреччини в Північному Причорномор'ї у контексті її доктринальної дихотомії по лінії Захід – Схід (ЄС і НАТО – Росія). Під таким ракурсом історію зовнішньої політики Туреччини 21 ст. розглядає С. Тюркдоган⁵. Зокрема, М. Аудін запропонував одну з таких публікацій, де аналізує зовнішню політику Туреччини у Чорноморському регіоні в умовах змін у системі безпеки від початку російського військового вторгнення в Україну⁶. Ф. Ерекер та Ю. Озер одні з небагатьох вчених розглядають історичні аспекти російсько-турецьких взаємин у контексті проблематики російської військової агресії проти України, насамперед анексії Криму у 2014 р.⁷

Серед напрацьовань західних вчених привертає особливу увагу доробок американського історика А. Стейна, який представив дослідження зовнішньої політики Туреччини у контексті відповідальності її керівництва за російсько-українську війну⁸. Під схожим кутом зору розглядає означену проблематику М. Кейлен⁹. Водночас вказані й інші зарубіжні автори загалом недостатньо уваги приділяють аналізу значення українського чинника у зовнішній політиці Туреччини.

² Кисельов Ю.О., Сонько С.П. Українсько-турецьке стратегічне партнерство: геополітичні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 9. С. 52-55.

³ Габер Є. Столітня межа: довгий шлях до українсько-турецького стратегічного альянсу. *Україна дипломатична*. 2021. Вип. XXII. С. 684-699. DOI: <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2021-35>

⁴ Буравський О.А. Українсько-турецькі відносини на сучасному етапі. *Глобальна наука: перспективи та інновації. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Видавництво «Когнум». Ліверпуль, Велика Британія*. 2024. С. 384-387. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/40342>

⁵ Türkdoğan S. Walking a Tightrope: Turkey between the EU and Russia in the Crimea Crisis. *Uluslararası İlişkiler. International Relations*. 2023. Vol. 20. No. 79. Special Issue: Russia and Turkey in a Changing Global Order. P. 67-86. DOI: <https://doi.org/10.33458/uidergisi.1325770>

⁶ Audin M. Turkey's Black Sea Policies (1991-2023) and Changing Regional Security Since the Russian Invasion of Ukraine. *Security Dynamics in the Black Sea Region Geopolitical Shifts and Regional Orders*. Ed. Kornely Kakachia, Stephan Malerius & Stefan Meister. Springer Nature Switzerland AG, 2024. P. 97-110. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-62957-0>

⁷ Ereker F., Ozer U. Crimea in Turkish-Russian Relations: Identity, Discourse, or Interdependence? *Athens Journal of Social Sciences*. 2018. Vol. 5. Is. 4. P. 371-388. DOI: <https://doi.org/10.30958/ajss.5-4-2>

⁸ Stein A. Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 2022. 22 p. URL: <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2022/01/turkeys-response-to-the-russia-ukraine-crisis.pdf>

⁹ Ceylan M.F. What Role for Turkey in the Crisis between Russia and Ukraine? 2021. URL: <https://cutt.ly/mtlwJGwn>

Доводиться констатувати, що продовження російсько-української війни, зміни у сучасній системі міжнародних відносин і фактична відсутність комплексних досліджень означеної в темі цієї статті проблематики зумовлюють потребу в її подальшому дослідженні.

Виклад основного матеріалу. Відносини Туреччини як з Україною, так і з Росією історично завжди були наповненими суперечностей. Утім досвід відродження Української державності завжди призводив до відновлення дипломатичних контактів і спроб налагодження співпраці. Так було у далекому 1654 р. з початком Хмельниччини. Далі, у 1918 р., коли Україна перебувала на драматичному етапі відновлення державності, Туреччина вперше визнала факт її проголошення та висловила готовність налагоджувати міждержавну співпрацю. Вдруге визнання державності незалежної України Туреччиною у 20 ст. відбулося у 1991 р.

Реальні офіційні зв'язки між країнами почали відроджуватися у другій половині 1980-х рр., на етапі розпаду СРСР. Зокрема, у 1989 р. Турецька Республіка та УРСР підписали договір про розвиток торговельно-економічних відносин, який зафіксував реальність перспектив поступового переходу України до ринкової економіки. 13 березня 1991 р. Київ відвідав президент Туреччини Тургут Озал. Укладена Декларація про принципи та цілі відносин між двома народами засвідчила широкі перспективи для співпраці між країнами вже на етапі активного розпаду радянської імперії. Українська сторона підтримала турецьку ініціативу щодо формування зони Чорноморського співробітництва як частини європейських інтеграційних процесів¹⁰. Намітилася співпраця сторін у рамках НБСЕ (ОБСЕ) та ООН.

Як зазначають О. Івасечко та Д. Хівренко, до 2014 р. українсько-турецькі відносини здебільшого базувалися на співпраці у торговельній і туристичній площині¹¹. Це було зумовлено як тогочасними пріоритетами та можливостями турецької національної економіки, так і пріоритетами попиту широкого українського споживача, кількісні показники якого приваблювали турецьких підприємців. Розвиток співпраці забезпечувала сформована належна інституційна база. Основним спільним міждержавним координаційним органом стала створена у 2011 р. Стратегічна рада високого рівня, що формально означала виведення відносин державами на рівень стратегічних. З 1 серпня 2012 р. запроваджено безвізовий режим¹².

За визначенням Є. Габер, 2014 р. став «поворотним моментом» у двосторонніх українсько-турецьких відносинах¹³. Агресія Росії проти України поставила обидві держави перед значними викликами та загрозами безпеки у регіоні Чорного моря. Водночас об'єктивні історичні обставини створили передумови для зближення обох держав. Утім складність системи міжнародних відносин, стратегічні та тактичні завдання зовнішньої політики держав, які далеко не завжди були ідентичними (наприклад, щодо курсу на

¹⁰ Габер Є. Столітня межа... С. 685.

¹¹ Івасечко О., Хівренко Д. Особливості зовнішньої політики Турецької Республіки... С. 224.

¹² Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти: аналіт. доп. / [Н. Гавриленко, А. Бобровицький, М. Замісула та ін.]; заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. Київ: НІСД, 2022. С. 2. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16>

¹³ Габер Є. Столітня межа... С. 686.

європейську інтеграцію), зміщення балансу сил у регіоні в результаті виходу на новий рівень військово-політичного та економічного впливу Росії після анексії Криму створили комплекс перешкод реалізації двостороннього стратегічного партнерства, які варто детально проаналізувати.

Наявність стратегічного партнерства з Туреччиною дала для України низку життєво важливих стратегічних переваг: 1) Туреччина забезпечує прохід кораблів через протоки Босфор і Дарданелли, а тому контролює ключові шляхи для міжнародної торгівлі та проходження військових суден у Чорне море; 2) Туреччина виступає балансіром військово-стратегічної ситуації в регіоні, здатним протистояти посиленню російського впливу; 3) Туреччина є членом НАТО, тому певним чином впливає на політику Альянсу щодо відносин з Україною; 4) саме Туреччина є своєрідними «воротами» України до Кавказу, Близького Сходу й Африки.

Невизнання територіальних захоплень Криму та частини Донбасу Туреччиною як підтвердження територіальної цілісності України стало запорукою збереження двосторонніх українсько-турецьких зв'язків і пошуків нових форм кооперації у наявних геополітичних умовах, насамперед у військовій сфері. Водночас це позитивно вплинуло на збереження клімату стабільності в Чорноморському регіоні, недопущення повного руйнування системи безпеки, збереження залишків цілісності системи міжнародного права, яку прагнула вщент зруйнувати держава-агресор¹⁴. У свою чергу керівництво України засудило спробу державного перевороту в Туреччині у липні 2016 р. з метою повалення влади президента Реджепа Таїпа Ердогана, що дозволило засвідчити солідарність з турецьким народом і підтвердити стабільність підтримки розвитку міждержавних відносин.

Проявом неформального табу на втручання у внутрішні справи один одного стала також відсутність реакції офіційного Києва на курдське питання в Туреччині. Така позиція української сторони стала можливою через ситуацію її фактичної боротьби з терором проросійських чи то фактично російських військових сил на Донбасі. Це дозволило фактично застосувати аналогію антитерористичної боротьби обох держав на своїх суверенних територіях.

Турецький уряд проводив послідовну лінію дипломатичного засудження російської агресії проти України на всіх рівнях. Зокрема, Туреччина виступила співавтором низки резолюцій ООН, ініційованих Україною, включаючи резолюцію 2014 р. «Територіальна цілісність України» та щорічні резолюції «Стан прав людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна», «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь, Україна, а також частин Чорного та Азовського морів», які стали новим елементом посилення міжнародно-правового тиску на державу-агресора Росію¹⁵. Відповідно до політики невизнання, офіційна Анкара засудила як нелегітимні подальші дії Росії на окупованому півострові. Наприклад, вона не визнала результати виборів до Державної Думи Росії в Криму у 2016 р.¹⁶. Також Турецька сторона рішуче засудила заборону окупантами Меджлісу кримськотатарського народу та закликала до відновлення його легітимності.

¹⁴ Ereker F., Ozer U. *Crimea in Turkish-Russian Relation...* P. 3.

¹⁵ Габер Є. *Столітня межа...* С. 690.

¹⁶ *Türkdoğan S. Walking a Tightrope...* P. 72.

Основна увага Туреччини була зосереджена на захисті прав кримських татар, які опинилися під значним тиском російської окупаційної влади¹⁷. Туреччина надавала гуманітарну допомогу тій частині кримських татар, яка вирішила під вимушеними обставинами покинути окупований Крим і перебратися на проживання до материкової України¹⁸. Йшлося про сприяння у звільненні політичних в'язнів з російських тюрем, будівництво квартир для переміщених осіб тощо.

Спостерігалася активна участь турецької сторони в адвокації інтересів кримських татар і загалом привернення уваги міжнародної спільноти до проблеми анексії Криму на багатосторонньому рівні (ООН, Рада Європи, ОБСЄ), у тому числі на рівні створеного Україною формату «Кримська платформа». Її перше засідання відбулося в Києві у серпні 2021 р. Туреччина брала участь на рівні ОБСЄ в моніторингу виконання угоди про припинення вогню у східних регіонах України та закликала до мирного врегулювання конфлікту його сторонами відповідно до пунктів Мінських угод¹⁹. Водночас спостерігалася більш стримана критика офіційної Анкари щодо агресії Росії на Донбасі, порівняно з Кримом.

Турецька сторона виявила готовність до активної підтримки українців у гуманітарному плані. Зокрема, йдеться про виділення допомоги внутрішньо переміщеним особам, гуманітарну допомогу місцевому населенню та відбудову зруйнованих районів, що стали сферами співпраці сторін з великим потенціалом. З 2015 р. Туреччина прийняла кілька сотень членів сімей українських військових для проходження реабілітації та важкопоранених українських військових. Створено систему відпочинку в літніх таборах Туреччини українських дітей²⁰.

Розширення напрямів політичного порозуміння підняло на якісно новий рівень співпрацю між країнами. Насамперед зросла кількість контактів на високому (урядовому та парламентському) рівні. Предметами переговорів стали оборона, розвиток і торгівля, сільське господарство, інфраструктура, енергетика, освіта та наука, туризм. У 2016 р. (після спроби перевороту в Туреччині) було підписано нову Декларацію про поглиблення стратегічного партнерства між Україною та Турецькою Республікою, яка передбачала взаємне рішення співпрацювати щодо протидії загрозам безпеці у Чорноморському регіоні. Рада національної безпеки і оборони України та Рада національної безпеки Туреччини підписали Протокол про співробітництво, спрямований на активізацію співпраці у сфері безпеки й оборони²¹. Стратегічний характер двосторонніх відносин також знайшов відображення в Стратегії національної безпеки України, затвердженій президентом у вересні 2020 р.²².

Іншими новими стратегічними документами стали Спільні декларації 8-го (2020 р.) і 9-го (2021 р.) засідань Стратегічної ради вищого рівня, що визначили нові пріоритети співпраці. Сторонами артикульовано позицію підтримки турецькою стороною

¹⁷ Audin M. Turkey's Black Sea Policies... P. 98.

¹⁸ Stein A. Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis... P. 7.

¹⁹ Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою... С. 8.

²⁰ Türkođan S. Walking a Tightrope... P. 70.

²¹ Office of the President of Ukraine. *Joint Declaration of the 9th meeting of the High-Level Strategic Council between Ukraine and the Republic of Turkey*, 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/spilna-deklaraciya-devyatogo-zasidannya-strategichnoyi-radi-67909>

²² Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України"». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

територіальної цілісності України та деокупації Криму, завершення переговорів щодо зони вільної торгівлі, розвитку кооперації у військово-технічній галузі та гарантування безпеки на морі²³.

Варто відзначити розвиток міжінституційного рівня співпраці. Зокрема, у розглядуваний період створено новий формат регулярної співпраці «Квадрига» (спільно міністерства закордонних справ та оборони) з метою об'єднання політичних, дипломатичних і військових зусиль для зміцнення миру та безпеки вздовж кордонів обох держав²⁴.

Природно саме військова співпраця стала пріоритетом двосторонньої взаємодії, причому обопільно, адже обоє сторін зацікавлені у посиленні свого безпекового середовища та можливостей, і відповідно готові запропонувати свої ініціативи для спільного впровадження, насамперед виробництва озброєнь. У цьому контексті співпрацю з українським ВПК у Туреччині розглядали як зменшення власної залежності від західних військових технологій. Україна з власним науково-технічним і виробничим потенціалом підходила туркам як потенційний постачальник технологій та обладнання. У свою чергу українці розглядали Туреччину як очікуваного партнера з метою заміщення втрачених шляхів кооперації російським ВПК і компенсації ринкових втрат²⁵.

Хоча перші угоди між країнами про наміри кооперуватися у виробництві озброєнь були підписані на початку 2000-х рр., саме агресія Росії у 2014 р. підштовхнула їх до більш предметних кроків. Упродовж 2017–2020 рр. підписано серію угод між Секретаріатом оборонної промисловості Туреччини (SSM) і Державним концерном «Укроборонпром» про розробку та виробництво літаків, аерокосмічного обладнання, радіолокаційних технологій. Станом на 2022 р. між державами на етапі реалізації перебувало близько 60 проєктів, які стосувалися військово-технічного співробітництва²⁶. Турецька сторона має інтереси в українських розробках і критичних технологіях для застосування у турецьких проєктах перспективного озброєння. Насамперед йдеться про авіаційні та ракетні двигуни. Україна розглядалася як джерело диверсифікації постачання технологій військового призначення в умовах надмірної залежності турецької промисловості від західних технологій. Таким чином для української сторони відкрилися можливості не лише для імпорту зброї та військових технологій, але й продажу своїх винаходів і створення спільного виробництва.

Наприклад, Україна у вказаний термін успішно реалізувала проєкт модернізації вертольотів Мі-17. Туреччина виконала контракт на постачання до України уже легендарних бойових БПЛА Bayraktar TB-2²⁷. Нове покоління турецьких безпілотників Akinci оснащено українськими двигунами виробництва ВАТ «Мотор Січ». Співпраця в галузі безпілотних систем поглибилася стала, окрім, військової складової, вагомим політичним рішенням з підтримки України турецькими партнерами. Засновано перше спільне підприємство з виробництва безпілотників «Чорноморський щит»²⁸.

²³ National Security and Defence Council of Ukraine. *Ukraine and Turkey Set Up a Joint Venture in Precision Weapons and Aerospace Technologies*, 2019. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/3345.html>

²⁴ Ereker F., Ozer U. *Crimea in Turkish-Russian Relation...* P. 376.

²⁵ Socor V. *Turkey Stalls NATO, Clings to Defunct Status Quo in the Black Sea*. *Eurasia Daily Monitor*. 2018. Vol. 15. Is. 116. URL: <https://jamestown.org/program/turkey-stalls-nato-clings-to-defunct-status-quo-in-the-black-sea>

²⁶ Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою... С. 5.

²⁷ *Türkdoğan S. Walking a Tightrope...* P. 79.

²⁸ National Security and Defence Council of Ukraine. *Ukraine and Turkey Set Up a Joint Venture in Precision Weapons and Aerospace Technologies*, 2019. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/3345.html>

Йшлося і про спільні військові навчання, програми військової освіти для українських офіцерів і курсантів у Туреччині, вдосконалення взаємодії служб цивільної оборони, розвиток співпраці в рамках НАТО тощо²⁹. Розвивалася співпраця на рівні Генеральних штабів Збройних сил обох держав, що уперше вийшла на рівень «дорожньої карти» за різними напрямками. Україна і Туреччина ще від середини 1990-х рр. брали участь у міжнародних практичних військових навчальних програмах «Чорноморська гармонія», «Сі Бриз», «Сі Шилд», «БЛЕКСІФОР» і «ПАССЕКС» та ін. Водночас частину з них довелося згорнути після окупації Криму Росією. На фоні зміщення стратегічного впливу в Чорному морі на користь Росії спостерігалось небачене досі розширення оборонної та військово-технічної співпраці Туреччини не лише з Україною, але й з Грузією та Азербайджаном³⁰.

Активізувалася й торгово-економічна співпраця загалом. У 2021 р. двостороння українсько-турецька торгівля досягла показника 7,4 млрд. дол. При цьому у порівнянні з 2020 р. вона зросла на 52,2%, що відображало загальну тенденцію до зростання у порівнянні з падінням у 2014–2016 рр.³¹. Причому торговий баланс був доволі переконливо на користь України. Якщо частка українського експорту до Туреччини зросла на 70%, то імпорту – на 34,8%. За підсумками кількарічної спільної роботи 3 лютого 2022 р. сторони підписали міждержавну угоду про вільну торгівлю.

Отже, російська агресія проти України стала чинником розвитку українсько-турецьких міждержавних зв'язків. Водночас вона мала і суперечливий вплив, адже загострила проблему дихотомії зовнішньої політики Туреччини в регіоні Чорного моря, яка полягає традиційно у прагненні зберігати добрі відносини та співпрацю не лише з Україною, але й з Росією.

Як зазначає А. Стеін, «Туреччина була оплотом проти Радянського Союзу під час холодної війни, але турецькі національні еліти завжди усвідомлювали близькість країни до свого більшого сусіда та прагнули керувати зв'язками з керівництвом у Москві»³². Навіть фактично розпочаті військові дії проти України не попередили розвиток низки російсько-турецьких енергетичних, продовольчих і військових проєктів, які на пряму суперечать, і навіть загрожують інтересам України. За оцінкою Є. Габер, за умови наявності спільних інтересів, «спільне бачення Чорного моря як турецько-російського кондомініуму може зробити Анкару та Москву тактичними союзниками»³³. Відмову долучитись до західних санкцій проти Росії та закрити повітряний простір для російської авіації одразу після початку військової агресії проти України засвідчили прагнення турецької сторони будь-що зберегти такий тактичний союз.

Внаслідок незаконної окупації Криму та нарощування російської військової присутності у Чорному морі, Східному Середземномор'ї та на Близькому Сході, міжнародний баланс сил різко змінився, що означало кінець відносної військово-морської переваги, яку Туреччина встановила після холодної війни, насамперед, у Чорному морі.

²⁹ Габер Є. Столітня межа... С. 689.

³⁰ Ульєн С. Туреччина та Росія: нерівноправне партнерство, 2024. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2024/10/turkiye-and-russia-an-unequal-partnership?lang=en>

³¹ Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою... С. 10.

³² Stein A. Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis... P. 2.

³³ Габер Є. Столітня межа... С. 695.

Водночас турецька сторона в силу загострення відносин із Заходом і прагненням дистанціюватися від активізації ролі НАТО у Чорноморському регіоні не пішла на активізацію співпраці зі своїми партнерами по Альянсу (Румунія, Болгарія, Греція) з метою врівноважити військову перевагу Росії³⁴. Намагання показати можливість розміну прозахідної політик на тактичні національні інтереси періодично використовувалася турецьким урядом. Показовим стало придбання для потреб турецького війська російської ракетної системи С-400, що на пряму суперечило інтересам США і НАТО³⁵. Утім не лише погіршення відносин із Заходом змушувало турецьке керівництво поглиблювати відносини з Росією. Туреччина уникала загострення конфронтації з Росією насамперед через асиметричний характер їхніх відносин в економічній сфері³⁶.

Росія – один з давніх і найважливіших торговельних партнерів Туреччини. Товарообіг між країнами у 2021 р. складав близько 35 млрд. дол. Та головне – енергетична та частково продовольча залежність турецької сторони від російських поставок. Ідеться про нафтогазову галузь і постачання пшениці, поставки якої з Росії сягають $\frac{3}{4}$ її споживання в Туреччині. Туреччина імпортує понад 50% своїх потреб у природному газі з Росії, що сприяє взаємозалежності між двома країнами³⁷. Разом із тенденцією до зростання в інших сферах торгівлі це робить Росію другим за величиною торговельним партнером Туреччини, тоді як Туреччина є сьомим за величиною торговельним партнером Росії. Іншим стратегічним продуктом російських поставок стала соняшникова олія. Окремий напрям співпраці – турецькі рекреаційні ресурси. Туреччину, як популярну країну для туризму, у 2021 р. відвідали близько 5 млн. російських туристів (для порівняння – у цей рік з України прибуло 2 млн. осіб)³⁸.

Енергетичний сектор залишався пріоритетом турецько-російської співпраці та водночас головним фактором залежності Туреччини від російського впливу. Стратегічно важливим стало відкриття у січні 2020 р. газопроводу до Європи «Турецький потік», прокладеного в обхід України, що розглядався в Москві як один з головних елементів (поряд з «Північним потоком») для виключення нашої держави з енергоринків континенту та підготовки до подальшої російської військової агресії. Іншим викликом для безпеки регіону й елементом російського впливу на Туреччину став початок побудови АЕС «Аккую» російським монополістом «Росатом»³⁹. До слова, попри плани щодо її відкриття у 2023 р., вона досі залишається недобудованою.

Водночас, попри активну економічну й навіть військово-технічну співпрацю Туреччини та Росії, що ґрунтується на значній енергетичній і продовольчій залежності першої від останньої, ці держави історично були та залишаються насамперед геостратегічними суперниками. Зокрема, їх позиції кардинально розходилися щодо низки регіональних військових конфліктів. Ідеться про Сирію, Лівію, Україну, Грузію, Нагірний Карабах. Російсько-турецькі відносини увійшли в фазу кризи у зв'язку з інцидентом збиття

³⁴ Socor V. Turkey Stalls NATO...

³⁵ Stein A. Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis... P. 4.

³⁶ Ereker F., Ozer U. Crime in Turkish-Russian Relation... P. 375.

³⁷ Stein A. Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis... P. 6.

³⁸ Ereker F., Ozer U. Crime in Turkish-Russian Relation... P. 375.

³⁹ Audin M. Turkey's Black Sea Policies... P. 99.

російського військового літака у повітряному просторі Туреччини у 2015 р., що викликало навіть накладення економічних обмежень на торгівлю держав з боку Росії. Утім ця криза міждержавних відносин була недовгою та була врегульована дипломатичним шляхом у 2016 р., що свідчило про інтерес обох сторін до якнайшвидшого відновлення співпраці. Політика балансування Анкари між Заходом і Росією стала особливо відчутною на фоні загострення взаємин з НАТО і ЄС після спроби державного перевороту у 2016 р. і його придушення, за що західні інституції системно критикували турецький режим у порушенні прав людини.

Така суперечлива політика керівництва Туреччини відображала намагання грати між інтересами країни у трикутнику Росія – Україна – Захід (ЄС і НАТО). З одного боку Туреччина активно просуvala ідею про свою незамінність як член НАТО, який стримує Росію на Близькому Сході й у Східній Європі. Водночас через підтримку України Туреччина нагадувала про те, що вона залишається учасником західної системи взаємодії попри свою специфічну державоцентричну політику. Офіційна Анкара залишала за собою право та можливість посилення співпраці із США поряд з утриманням відкритих каналів зв'язку з Росією для зниження напруги у стратегічному для себе регіоні. Така політика свідчить про сталість зовнішньополітичного курсу Туреччина, який за чинної влади базувався (і продовжує базуватися) на трьох основних принципах – прагматизмі, балансуванні, діалозі з усіма. Таким чином, метою турецького керівництва не була заміна відносини із Заходом чи відхід від історичної стратегії регіонального суперництва з Росією, а прагнення використовувати російсько-турецькі зв'язки для посилення своїх позицій у вирішенні питань і суперечок із Заходом.

У стратегічному аспекті така політика Анкари дозволяє стверджувати про зростання значення Туреччини для посилення обороноздатності України та посилення її позицій на євроатлантичному напрямі зовнішньої політики, незважаючи на збереження нею каналів комунікації та співпраці з Москвою. Наявність останніх навіть була вигідна українській стороні, бо давала можливість до певної міри використовувати посередницький потенціал турецьких партнерів для просування своїх інтересів, і водночас заручатися їх підтримкою у військово-політичних та гуманітарних питаннях там, де це було вкрай необхідним.

Незважаючи на вагоме значення співпраці з Росією для турецької сторони, не варто забувати, що головним зовнішньоторговельним партнером Анкари залишався Європейський Союз, на який припадала майже третина торгівлі Туреччини. У 2022 р. товарообіг між ними складав близько 200 млрд. євро, або 31,4%. Для порівняння, з Росією цей показник становить усього 11%, а з Китаєм – 7%⁴⁰. Стабільність турецької економіки передусім залежить від сталого притоку американських та європейських інвестицій. Тому Туреччина була змушена надалі маневрувати між західним і східним полюсами своєї зовнішньої політики. Це створювало певні ризики для України і не дозволяло визначати Туреччину як винятково надійного партнера у складних умовах російської агресії. З іншого боку своєрідна гнучкість позиції офіційної Анкари та її наближеність до заходу як члена НАТО, стратегічні позиції у Чорноморському регіоні створювали додаткові можливості для поглиблення українсько-турецьких зв'язків.

⁴⁰ Ceylan M.F. What Role for Turkey...

Висновки. Українсько-турецькі відносини, як і російсько-турецькі, мають давнє історичне підґрунтя. Вони включають водночас геополітичне суперництво та кооперацію у Чорноморському регіоні, які на початку 21 ст. вийшли на новий рівень. Російська агресія проти України та, як наслідок, зростання впливу агресора у регіоні, стали чинником розвитку українсько-турецьких міждержавних зв'язків, насамперед на політичному та військовому напрямках співпраці, що стало реакцією турецької сторони на зміщення балансу сил у регіоні Чорного моря в результаті посилення російського впливу. Водночас вона мала й суперечливий вплив, адже загострила проблему дихотомії зовнішньої політики Туреччини у регіоні Чорного моря, яка полягає традиційно в прагненні зберігати добрі стосунки та співпрацю не лише з Україною, але й з Росією, при збереженні зв'язків із Заходом.

Посилення залежності Туреччини від Росії в енергетичному та продовольчому плані було зумовлене як внутрішніми економічними потребами турецької влади, так і зовнішніми тактичними міркуваннями – прагненням побудувати стратегію рівновіддаленості чи «стратегічної автономії» між Заходом і Сходом, як елемент реалізації довгострокового плану виходу країни на рівень глобального впливу. Така двоїста позиція принесла в українсько-турецькі відносини як історичні виклики, так і певні можливості.

Посилення впливу російського фактора в їх розвитку з початком військової агресії на території України у 2014 р. з одного боку істотно обмежило можливості політичного, економічного, військового впливу турецької сторони на агресора з метою примусу до миру та відновлення міжнародного правопорядку. З іншого боку воно стимулювало налагодження військово-технічної кооперації як нового та дуже перспективного напрямку співпраці між державами. Навіть асиметрична взаємозалежність Туреччини від Росії у сфері енергетики не завадила керівництву першої здійснювати політичну, певну військову та гуманітарну підтримку України. Усі зазначені обставини визначили особливості позиції Турецької Республіки щодо військових дій на території України й українсько-турецьких відносин на наступному етапі – повномасштабної російсько-української війни.

Туреччина своїми балансуванням між Заходом і Сходом, відвертими проявами проросійської політики фактично історично причетна до посилення впливу кремлівського путінського режиму в економічному вимірі, що мало наслідком розширення військової агресії проти України до рівня повномасштабної війни. Утім російська військова агресія дала поштовх військово-політичній і військово-технічній співпраці Туреччини та України, розвитку економічного співробітництва і гуманітарних зв'язків, насамперед щодо захисту прав кримських татар, а також дозволила турецькій владі виступити каналом посередництва між сторонами війни, майданчиком для мирних перемовин. Посередницькі можливості Туреччини варто надалі використовувати керівництву України, а також залучати турецький досвід і можливості до плануванні повоєнної відбудови та формування дієвої системи гарантій її національної безпеки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>

Security and Defence Council of Ukraine. *Ukraine and Turkey Set Up a Joint Venture in Precision Weapons and Aerospace Technologies*, 2019. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/en/Diialnist/3345.html>

Office of the President of Ukraine. *Joint Declaration of the 9th meeting of the High-Level Strategic Council between Ukraine and the Republic of Turkey*, 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/spilna-deklaraciya-devyatogo-zasidannya-strategichnoyi-radi-67909>

Література

- Буравський О.А.** Українсько-турецькі відносини на сучасному етапі. *Глобальна наука: перспективи та інновації. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції. Видавництво «Когнум». Ліверпуль, Велика Британія. 2024. С. 384–387. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/40342>*
- Габер Є.** Столітня межа: довгий шлях до українсько-турецького стратегічного альянсу. *Україна дипломатична*. 2021. Вип. XXII. С. 684–699. DOI: <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2021-35>
- Івасечко О., Хівренко Д.** Особливості зовнішньої політики Турецької Республіки в контексті російсько-української війни. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 47. С. 222–232. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.47.28>
- Кисельов Ю.О., Сонько С.П.** Українсько-турецьке стратегічне партнерство: геополітичні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 9. С. 52–55.
- Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти: аналіт. доп. / [Н. Гавриленко, А. Бобровицький, М. Замікула та ін.]; заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. Київ: НІСД, 2022. 59 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2022.16>
- Ульген С.** Туреччина та Росія: нерівноправне партнерство, 2024. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2024/10/turkiye-and-russia-an-unequal-partnership?lang=en>
- Audin M.** Turkey's Black Sea Policies (1991–2023) and Changing Regional Security Since the Russian Invasion of Ukraine. *Security Dynamics in the Black Sea Region Geopolitical Shifts and Regional Orders*. Ed. Kornely Kakachia, Stephan Malerius & Stefan Meister. Springer Nature Switzerland AG, 2024. P. 97–110. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-62957-0>
- Ceylan M.F.** What Role for Turkey in the Crisis between Russia and Ukraine? 2021. URL: <https://cutt.ly/mtIwJGwn>
- Ereker F., Ozer U.** Crimea in Turkish-Russian Relations: Identity, Discourse, or Interdependence? *Athens Journal of Social Sciences*. 2018. Volume 5. Issue 4. P. 371–388. DOI: <https://doi.org/10.30958/ajss.5-4-2>
- Socor V.** Turkey Stalls NATO, Clings to Defunct Status Quo in the Black Sea. *Eurasia Daily Monitor*. 2018. Volume 15. Issue 116. URL: <https://jamestown.org/program/turkey-stalls-nato-clings-to-defunct-status-quo-in-the-black-sea>
- Stein A.** Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis. Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 2022. 22 p. URL: <https://www.fpri.org/wp-content/uploads/2022/01/turkeys-response-to-the-russia-ukraine-crisis.pdf>
- Türkdoğan S.** Walking a Tightrope: Turkey between the EU and Russia in the Crimea Crisis. *Uluslararası İlişkiler. International Relations*. 2023. Vol. 20. No 79. Special Issue: Russia and Turkey in a Changing Global Order. P. 67–86. DOI: <https://doi.org/10.33458/uidergisi.1325770>

Перше надходження – 10.02.2026
Прийнято до друку – 03.03.2026
Оприлюднено на сайті – 19.03.2026